

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ В УМОВАХ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Л. В. Недільська, к. е. н., доцент

Т. В. Швець, к. е. н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

Обґрунтовано роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у місцевому економічному розвитку. Наведено принципи кооперації та проаналізовано їх вітчизняні особливості з погляду поведінкової економіки. Узагальнено можливі заходи посилення поведінкових ефектів на розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні.

Постановка проблеми. З-поміж пріоритетів аграрної політики та сталого розвитку сільських територій чільне місце належить подальшому розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Кооперативи справедливо вважаються важливим інструментом місцевого економічного розвитку, оскільки об'єднання дрібних товаровиробників в обслуговуючі кооперативи сприяє становленню приватного сектора на селі, розширенню сфери зайнятості та підвищенню якості життя і доходів сільського населення, забезпеченню сільського розвитку. Водночас вітчизняний досвід відображає низькоактивні процеси розвитку сільськогосподарської кооперації, що зумовлено низкою загальних та специфічних проблем, окремі з яких ідентифікуються характеристиками поведінкової економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості сільськогосподарської кооперації в Україні є предметом досліджень О. Бородіної, В. Зіновчука, Ю. Лупенка, М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван, О. Пантелеймоненка та ін. Проте сучасні дослідження концептуальних засад поведінкової економіки, що висвітлюються переважно закордонними науковцями і в працях декількох вітчизняних вчених (Н. Карпишиної, Т. Кізими, О. Набатової та ін.) породжують гіпотезу про визначальний вплив соціально-психологічних чинників на розвиток кооперації на сільських територіях України. Такі припущення потребують поглибленого дослідження.

Мета та методика дослідження. Метою дослідження є обґрунтування взаємозв'язку поведінкової економіки з процесами розвитку обслуговуючої кооперації на сільських територіях України. Дослідження здійснено загальнонауковими методами дедукції та індукції, аналізу та синтезу, аналогії та ін., що забезпечило обґрунтування наявності впливу психологічних чинників на прийняття

економічних рішень стосовно створення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення сталого розвитку сільських територій є одним з найактуальніших завдань стратегії розвитку України. Чільне місце у вирішенні даного завдання належить підтримці розвитку особистих селянських та фермерських господарств на засадах формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Наразі в Україні напрацьовано низку законодавчих актів і нормативних документів, методичних рекомендацій та практичних розробок щодо розвитку сільськогосподарської кооперації. Через органи влади кооперативи мають можливість отримати часткову компенсацію за дорадчі послуги, техніку та обладнання, насіння, кредити. Водночас процес становлення та розвитку обслуговуючих кооперативів відбувається зі значними труднощами, що зумовлено різними об'єктивними та суб'єктивними факторами (політичними, економічними, організаційними, технологічними) та сучасними умовами поведінкової економіки.

Тривалий час теорія суспільного розвитку базувалась на положеннях про раціональний і цілком прогнозований характер економічної поведінки як окремих індивідів, так і господарюючих суб'єктів, які управляються цими індивідами. Абсолютно раціональна, тобто побудована на розумному обґрунтуванні доцільності й основних векторів своєї економічної діяльності, людина визнавалася важливим чинником економічного прогресу. Принципи раціоналізму в поведінці індивіда були визначальними, оскільки саме завдяки його інтелекту, розуму та раціональним діям досягалися вагомі успіхи в економічному розвитку [2].

У 1960-1970 рр. лауреат Нобелівської премії Герберт Саймон та інші припустили, що люди лише задовольняються прибутком, а не максимізують його, таким чином заклавши основу поведінковій економічній теорії. Формування сучасної поведінкової економіки розпочалося в 80-х роках минулого століття з теорії перспектив (пояснення поведінки в умовах ризику), яка була розроблена Канеманом і Тверським [1]. Відтак, поведінкову економіку визначають як напрям економічної теорії, що досліджує вплив психологічних факторів на рішення людей у різноманітних економічних ситуаціях.

Концепція поведінкової економіки ґрунтується на твердженні, що індивіди є більш чутливими до втрат, ніж до вигравів. Це означає, що для економічних суб'єктів уникнення збитків важливіше, ніж отримання прибутків. Саме тому суб'єкти господарювання більше енергії та інвестицій спрямовують на недопущення збитків, а не

отримання прибутків. Окрім цього, індивіди готові нести набагато вищі ризики для збереження ситуації (status quo) порівняно з ризиками, пов'язаними з її зміною [3]. Базуючись на постулатах теорії поведінкової економіки є підстави чітко окреслити причини недостатнього поширення кооперативного руху в Україні та сформулювати можливі мотивуючі важелі.

Насамперед, українські селяни, підсвідомо в силу свого менталітету, культурних та історичних цінностей, по особливому сприймають кооперативні принципи. Так, *добровільність та відкрите членство* у кооперативі не стало мотивуючим чинником для більшості потенційних учасників, оскільки досвід колективних господарств (колгоспів) надовго відклався у пам'яті та свідомості як зразок низької ініціативності та відсутності відчуття власності. Крім того, в українських селах через малопривабливий економічний та соціальний клімат залишилось дуже мало активного населення, яке бажає та здатне генерувати ініціативу і підтримувати її впродовж тривалого часу.

Принцип *демократичного контролю* також залишається вагомим викликом для функціонування кооперативів, оскільки кооперативна контролююча система передбачає повну прозорість господарської діяльності між членами-власниками. Однак, для особистих селянських та фермерських господарств, часто не прийнятно оприлюднювати інформацію про власне господарство та обсяги ферм. Демократичні засади ефективно господарювання спрацьовують при наявності відносно однакового рівня кваліфікації та професійної підготовки, можливості об'єктивно обирати лідера та менеджерів, здатності нести відповідальність за свої дії в колективному господарстві та здійснювати контроль за діями своїх партнерів. При цьому, на першому місці виступає справедливість: люди готові витратити свої ресурси, щоб покарати інших за нечесну поведінку та винагородити тих, хто їм сприяв. Натомість, у вітчизняній практиці досі поширені кумівство, заздрість, низька відповідальність, що значно знижує довіру населення як до членів кооперативу, так і всієї організаційно-правової форми господарювання.

Участь членів у економічній діяльності кооперативу значно обмежується низькими доходами та неплатоспроможністю населення. Переважна більшість сільських жителів отримують субсидії на оплату комунальних послуг і їм важко усвідомити, що їх мізерні доходи можна ще скоротити, спрямувавши частину на пайові внески до кооперативу. Поведінкова економіка доводить, що можливість витратити ресурси (вкласти у створення чи розвиток) не одразу, а після одержання певного доходу, члени кооперативу сприймуть значно охочіше й активно

долучатимуться до спільної діяльності. У цьому контексті особливого значення набувають програми державної підтримки та гранти. Водночас вітчизняний досвід свідчить, що такі проекти недовготривалі або одноразові, тому дрібні товаровиробники дуже обережно ставляться до перспектив отримання цих коштів, оскільки дбають про можливі наслідки (припинення фінансування або суттєві обмеження в освоєнні). Окремим аспектом участі членів у діяльності кооперативу є забезпечення виробництва відносно однакової за якістю продукції, що також спричиняє низку об'єктивних труднощів, які з позиції поведінкової економіки можуть стримувати селян об'єднуватись у кооперативи (продукція сусіда гірша за якістю, і тому ціна на весь товар буде нижчою).

Принцип автономії та незалежності в Україні отримав особливе значення, оскільки сільськогосподарський розвиток часто залежить від мінливих політичних настроїв, зміни урядів, нестабільності пріоритетів розвитку, тощо. При цьому, органи влади повсякчас втручаються в роботу обслуговуючих кооперативів, оскільки не відчують авторитетного власника, який би принципово відстоював свої інтереси.

Освіта, професійна підготовка та інформація – це той принцип, який найгірше розвинений у свідомості селянства. Більшість жителів сіл (особливо віддалених від обласних та районних центрів) займаються традиційними видами виробництва, використовують звичні засоби та технології виробництва. Психологічний підхід таких людей у виборі сучасних технологій, які покращують якість продукції та дозволяють створювати додану вартість, важко змінити. У зв'язку з цим, нагальним завданням держави, місцевих органів влади та громадських організацій має бути розвиток кооперативної освіти, формування творчого підходу та комунікативних навичок у пересічних сільських жителів.

Міжнародний принцип **співпраці між кооперативами** на теренах вітчизняної сільської економіки також наражається на свої особливі виклики. При об'єднанні з іншими кооперативами або їх співпраці для кожного з членів-власників кооперативу, насамперед, є ризик втрати контролю над ситуацією, що витікає з низького ступеня довіри до членів свого кооперативу та інших кооперативів-партнерів.

Турбота про громаду – це особливий принцип кооперації, який беззаперечно є найбільш мотивуючим для дійсних та потенційних членів кооперативу. Можливість отримання конкретної, а не прогнозованої, вигоди може стати визначальним поштовхом на шляху до створення та розвитку кооперативу. Важливо відзначити, що такі

вигоди мають соціальний характер, наприклад, підтримка односельчан з обмеженими можливостями, літніх людей, екологічні заходи, відбудова інфраструктури села, фінансування соціальних проєктів тощо. Важливо враховувати, що проявами поведінкового підходу є обмежена егоїстичність, яка проявляється через опіку за рівнем добробуту не лише власного, а й інших членів кооперативу та жителів громади. Такі цілі і завдання кооперативів мають соціальний характер і значно більше мотивують та спонукають людей до об'єднання, ніж перспектива отримання прибутку чи додаткового доходу.

В цілому, поведінкова економіка характеризує будь-яке управлінське рішення як нераціональний вибір індивіда під впливом його емоційного стану, суспільних настроїв, звичаїв, традицій, релігійних переконань чи модних тенденцій. У зв'язку з цим, варто використовувати дані сфери для поширення і розвитку необхідних процесів в економіці держави. Необхідними заходами мають стати тренінги з фінансової грамотності, семінари з організації бізнесу, майстер-класи із застосування особливих технологій тощо.

Останні тенденції свідчать про активізацію процесів створення та розвитку кооперативів, особливо в межах об'єднаних територіальних громад. Такі зміни пов'язані, передусім, із запровадженням грантового фінансування потреб кооперативів та всебічною державною підтримкою їх розвитку. Також, значну роль відіграють просвітницькі заходи (тренінги, семінари, форуми, конференції тощо), які організують громадські організації та різноманітні міжнародні агентства з метою поширення інформації про можливості зростання добробуту місцевих громад і забезпечення сталого розвитку сільських територій. Варто зважати, що гранти та державна політика не зможуть забезпечити тривалий ефект для розвитку кооперації, адже кооператив можна створити для отримання гранту чи держдопомоги і ліквідувати після закінчення фінансування. Якщо змінити психологічний підхід селян, мотивувавши їх участі у кооперативі практичними потребами та інтересами, можна буде досягти сталого розвитку кооперації.

Висновки. Отже, поведінкова економіка поєднує психологічний та традиційний підходи при аналізі мотивів і чинників прийняття селянами заздалегідь нераціонального рішення – відмови об'єднуватись в обслуговуючі кооперативи. Тому пошук форм і шляхів вирішення цієї проблеми знаходиться в площині особливостей звичаїв, традицій, регіональних уподобань чи психологічних настроїв населення, що допоможе вчасно і повною мірою активізувати процеси створення і функціонування кооперативів.

Список використаних джерел

1. Zilberman D. Agricultural economics as behavioral economics. URL: <https://blogs.berkeley.edu/2016/07/23/agricultural-economics-as-behavioral-economics/>
2. Кізіма Т.О. (2013) Поведінкові фінанси як новий напрям досліджень сучасної фінансової науки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Випуск 9. 175-179.
3. Терещенко О.О. (2011) Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів. *Фінанси України*. 10. 104-116.